

РЕЦЕНЗИЯ

за дисертационния труд на Ирина Митърчева „Билингвизъм и диглосия в Северна Ирландия, Уелс, Шотландия и Ейре“ от проф. Васил Райнов д.н., представена за защита на образователната и научната степен `доктор`, пред избраното жури, назначено от Ректора на ПУ със заповед № Р33-2967 от 13.06. 2019 г.

Представянето на дисертационния труд от дисертантката пред Катедрата за предварително обсъждане, както и за защита пред определеното жури, според изискванията на Закона, предполага вземане на отношение относно необходимостта от труда, от актуалността на езиковия проблем и от начина за неговото представяне в оптималния съдържателен план на текста. Работата е допусната до защита след направените препоръки и съобразяването им от авторката.

В този вид изследването е навременно и представлява в аналитичен вид една изключителна езикова ситуация. Става дума за доминантното езиково положение на английския език в условията на Обединеното кралство (ОК), езиковите контакти през многовековното формиране на ОК и на Р Ирландия (РИ). Каквото и да се каже, каквото и да се анализира (политически, респ. исторически, езиковедски или социокомуникативно), ще бъде в някаква степен неокончателно. Разбира се, днес все пак изследователите (у нас) имат оносителната възможност да отразят общоезиковите състояния. Това поражда и предизвикателства пред българските автори (като автори на държава-членка на ЕС) да опишат това, което се наблюдава и да представят оценки, отнесени към езиковите реалии. Когато говорим за ОК, казваме, че става дума за страна, която е била Империя (дали и днес още не е във всичките си варианти?), и която в момента преживява ситуация, наречена трагикомично Брекзит. Дори в дните на Обсъждането, а и на написването на рецензията, все още няма да има решение, нито пък някой може да предвиди какво ще бъде отношението на двете камари на Кралството, на ЕО, камо ли да се обсъжда и анализира езиковата ситуация (предвид избора на `мека или твърда граница` между СИ и ЕС/РИ).

Заслугата на дисертантката и на нейния научен ръководител е, че е почувствала много вярно, по-скоро са предчувствали, какво приближава. Като

психолингвист и занимаващ се с езиковото планиране и моделиране, в смисъла на типология (в миналата своя битност на директор на националния институт за език), си позволявам да преценя:

1. Единствено в Р Ейре се правят невероятни усилия и инвестиции от всякакъв вид за съхранението и стабилизирането на автохтонния келтски език (с нормативни изисквания за употреба и синовен респект). Не искам да омаловажам и усилията на националните парламенти в ОК. Допреди десетина години, като директор на ИБЕ и като приел и затвърдил участието на Института в EFNIL (единствената организация в ЕС на институциите за национални езици), лично познавах и дискутирах – по време на годишните заседания, с хората от Дъблин, които отговаряха тогава за движението и състоянието на процеса.
2. Империята, си мисля, няма да позволи или да предприеме езикови реформи (дори правописни), защото знае, че ще започне роенето на много езици, не само в ОК, но и сред английските доминиони. Днес са налице дивергентни езикови процеси, напр. след разпадането на Югославия или подобно на започналия натиск отдолу – при испаноговорящите, където нееднозначно се приема кастилската доминантност. Не се допуска разрастване на локалния патриотизъм, а Е Съюз, след последните избори, не призна каталунските представители и не ги допуска до участие в ЕПарламент – не без свои основания. Ние имаме своите, знаейки в близкото минало къде са се формирали бригадите на републиканците в Гражданската война, и кой и как ги е финансирал.

Хубаво е, че в представения труд е събрано почти всичко най-важно около организирания хаос и са сторени възможните анализи, които след препоръките по време на вътрешното обсъждане, са подобрили текста и са го направили още повече защитим.

Дисертацията е представена в 233 стр., където са разгледани: изследователската програма на авторката, нейната представа, както и тази на научния ръководител, за билингвизма – теоретически, в миналото и днес, езиковата диглосия, а и главните аспекти и практики при билингвалното образование в ОК и в РИ.

За да бъде прояснена сложната картина на многоезичието, е описана историята на приемането, установяването или частичното/пълното

отхвърляне, на келтските езикови варианти, приемането на конституционните практики или на други езикови форми за ОК в исторически план. Ще призная, че е много трудно да се обхване цялото многообразие, преплетено от историческите трансформации и последствията от формирането на държавните цялости – във времето на образуването на националните и на многонационалните държави. Дисертантката е намерила начините за относително оптималното описание на вариантите на английския език в страните на ОК, интерференциите на английския език с уелския, и постигането на реален билингвизъм. Шотландският вариант е друг контактен модел, този път с английски диалектен вариант, където двуезичната среда – скотски/стандартен английски език и неясната политическа, географска и езикова среда, причиняват създаването на скотски език от 17-18 в. Съобразено с фамилиите и локалните предпочитания, започващи от ранното детство до етно-политическото формиране на англо-ирландски (Ulster Scots, Mid-Ulster Scots), изследователите и политиците оформят един труден за анализиране езиков пъзел. Тук с интерес отбелязвам и т. нар. Hiberno-english и припомням как тези варианти се отразяват в именуването, в ономастиката и в социо-комуникативната култура на региона (вж. имената на футболните клубове, напр. Hibernians, същата тенденция е очевидна и в Нидерландия, без да се впускам в подробности).

В гл.V се разглеждат важните аспекти на двуезичното образование в Уелс, Шотландия, СИ и РИ, като езиковото развитие на децата-билингви е описано в публикуваните от различни автори многобройни изследвания. В немалък брой трудове съм описвал също детската реч – в развитие и разпад, с оглед на комуникативната езикова теория в невролингвистична светлина. Оставам удовлетворен като рецензент, когато намирам референции към фундаменталните феномени на езиковото усвояване на различни места в дисертационния труд. Припомням, че детското езиково усвояване се отразява в повечето европейски, транснационални и национални програми, които са съобразени с проблемите в езика (които ОК и ЕС, а и EFNIL непрекъснато преформатират и донякъде успяват да решат).

Само че, децата стават такива, каквито ги формира социополитическата среда и комуникативните обстоятелства, налични в страните където израстват! Разбира се, мога и да не се съглася с представата на авторката, че децата `приемат думи от двата езика`. По-скоро те усвояват/перцепират Езика и затова в един етап повече разбират, отколкото `говорят`, а след това формират, `за

да проговорят` 1-, 2-, 3-думи изречения. Т.е. това са дълбинните генеративни езикови структури (по Чомски), които преминавайки към повърхностните, усвояват превключването от един код в друг. Така се формират и смесените изкази, с думи и елементи от единия език, и с граматически форми и конструкции – от другия или от другите езици.

Това е само като коментар – тъй като тези феномени не са залегнали в същината на разработката. Всъщност – става дума за цели епохи в генеалогията на всеки език, които като някои, подобно на обсъжданите в рецензията труд, имат дълга и непрекъсната говорима и писмена традиция. Така описаната и анализираната фактология е предимство, но и недостатък...А по какъв начин са формирани езиковите конструкции, едва ли някой може със сигурност напълно да опише и да постигне окончателни изводи!

Много добре тези пътища са показани от авторката с практиката за консекутивен билингвизъм, успешно прилаган в някои детски градини. Моделът на либерализма като политическа и социална практика – в ОК и РИ, не винаги и навсякъде е успешен. В други страни на ЕС, напр. в К Белгия, заради езикови и етнически различия, с години не могат да бъдат избирани правителства, а детските градини имат сепарирани `валонски и фламандски` стаи!

За мен оптималният пример е Великото херцогство (Люксембург) с неговите езици и въпреки това – настояването пред европейската езикова асоциация е: да се утвърди франконският език за национален (т. нар. Lëtzebuergesch).

Не започвам да анализирам английската система, както е представена в дисертацията, защото тя наистина е либерална в смисъла, вложен от политическата доктрина. Заслужава да се отбележи, че шотландската система се отличава от английската и то в качествено отношение, описано от авторката. Това включва различните учебни степени на училищна подготовка, детайлно представени в текста – все пак гаелският шотландски е достъпен за обучение в 60 от 2345 начални училища. След това гаелският става доминиращ в преподаването, за да се постигнат двуезични умения. Особеностите в началното образование на РИ и СИ са изненадващи, не според очакванията – то е религиозно и задължително с участие на самата църква (респ. на църкви, в зависимост от деноминациите) при това без възнаграждения от държавата.

В Уелс – основен език е уелският като първи език и т. н. В изследването са използвани методи от типа сравнително-исторически, дескриптивен, на нормативната ексцерпция, психолингвистичен и статистически – общо седем. Всички те, заедно с вярно поставените цели, формират анализите в една завършена цялост. Какво следва от всичко това?

Очевидно има на какво да се фокусират социоезиковите особености за всяка от тези страни, за да се върне толерантността и да се позабравят притесненията от вече отшумелите бурни години в Белфаст, които добре помним. Както някогашните бунтовнически водачи на агресивните паравоенни групи станаха и първите държавни мъже, така и школните и университетските занимания заеха полагащото им се място. Затова са и днешните ни притеснения в `мекия или твърд` Брекзит, и то по отношение на СИ! Езикът-посредник е ту един, ту друг, а политици и изследователи са в очакване днес Западните Балкани да се поучат – от кого и кога, зависи много от тях самите!

Всичко това подробно и детайлно, по компромисен и омекотен начин, е разгърнато в анализа на дисертантката. Тя представя едно море от проблеми, постижения и поводи за завист (в конституционален, политически, конфесионален и обучителен аспект)!

Значимостта на дисертация с подобна тематика е не само в детайлното описание на днешното състояние на езиковата ситуация, но и в авторските преценки за нелекия многовековен път на народите и на техните езикови, църковни и национални борби!

Не по-малко значение работата има и с описанието на културата, на литературата, на печатните органи, на радиата и телевизията; на първите преводи на Библията на гаелски език, подчертаването на изконността на гаелската литературна писмена традиция (вероятно третата по своята поява в Европа, някъде 4-5 в., след старогръцката и латинската).

Авторката системно и последователно разкрива в своя текст поставените европейски, наднационални и национални езикови императиви. Като приемам направените изводи, които имат същностен, описателен и приложен характер – високо оценявам направените съпоставки, анализи и изводи/съждения.

Библиографската осведоменост на авторката, както и позоваването на компетентни държавни източници, винаги отговарящи за обучението в предучилищна, училищна и университетска среда, е хубав пример как трябва

да се представя текст, който има отговорността да бъде и в някакъв смисъл нормативен и показателен!

Богатият сравнителен материал, основаващ се на базови държавни документи, както и на задълбочен преглед на състоянието на съвременните келтски езици, в светлината на двуезичната им употреба, са основание да дам много висока оценка на дисертационния труд. Системно подредените факти са отлична основа за преподаването на регионалното краезнание и на историята на книжовните езици в една изключително натоварена с конфликти и борби за надмощие територия – превърнала се днес в една от люлките на модерния Либерализъм.

Убедено ще гласувам положително за представената разработка и намирам за необходимо нейното отпечатване в обозримо бъдеще.

София, юли 2019 год.

Рецензент:

(проф. д-р Васил Г. Райнов д.н.)